

Dauniveitaba: Paul McKenzie

Na iTukutuku lekaleka ni **Tabu Vula Va** ni ika na **Kawakawa** kei na **Donu**

Sa vakatabuya na matanitu o Viti na kena qolivi, volitaki, voli, na kena maroroi se vakau ki vanua tani na veimataqali kawa kece ni kawakawa kei na donu ena gauna ni nodra vakaluvani mai na i matai ni vula o Jiune me yacova nai ka 30 ni Seviteba, me rawa ni vueti cake na veimataqali ika e rua oqo.

Kevaka ena kunei e dua na lewenivanua se bisinisi ni qoliva, volitaka, volia, maroroya se vakauta ki vanua tani na kawakawa kei na donu ena loma ni va na vula ni vakatatabu, ena vesu mai na nona ika ka na tau vua nai totogi bibi:

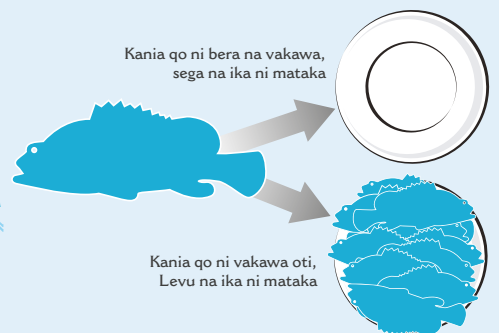
- Dua na lewenivanua me sauma e \$10,000 ka na rawa ni yacova na \$50,000 na itotogi vakailavo.
- Na vakabisinisi me na sauma e \$20,000 ka na rawa ni yacova na \$100,000 na itotogi vakailavo.

Na bi ni totogi vakailavo e na vakatau e na bibi ni cala ka na vakatulewa kina na Mataveilewai ni Matanitu ko Viti.

Cava e sa Ganiti kina na Vakatabu oqo?

Na Kawakawa kei na Donu e rau ika vakatagedegede e cake sara (A-grade) e na kalasi ni ika e laukana ka ivoli vei keda na lewe i Viti. Ia, na kawa ni ika e rua oqo e sa voleka sara tiko ni kawaboko, ke sega ni dua na kena vakatulewa matau e caka. Na tabu oqo me na vakadeitaka na nodra vakawa na kawa ni ika e rua oqo e na veiyabaki me rawa ni yacova e dua na iwiliwili vinaka na kedra kawa. Kevaka eda solia vei ira na galala me ra vakawa ena veiyabaki, ena rawa me na levu tikoga na keda ika ena veiyabaki.

KENA ISOQONI RAWARAWA

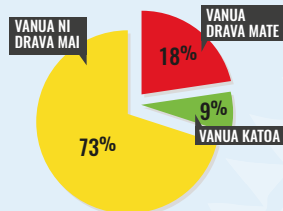

Tabu Vula Va ni Kawakawa kei na Donu – Na Taro kei na Kena i Sau

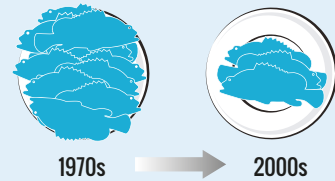
Cava e rau tabu ga kina na Kawakawa kei na Donu?

Na ika e rua oqo, na Kawakawa kei na Donu e rau dau vakawa e na veiyabaki e na veivanua vata ga ka ra dau vakawa kina. Na veivanua ni vakawa oqo era dau qoliva vakalevu, ia, me vaka ni tubu tiko ga na keda iwiliwili na lewe ni vanua ka kania se volitaka na ika e rua oqo, sa toso cake vakakina na kedra qolivi na veivanua ni nodra vakawa na ika e rua oqo, ka sa leqataki ni rau na kawaboko.

22 na vanua ni vakawa ka soveataki e na yabaki 2003:

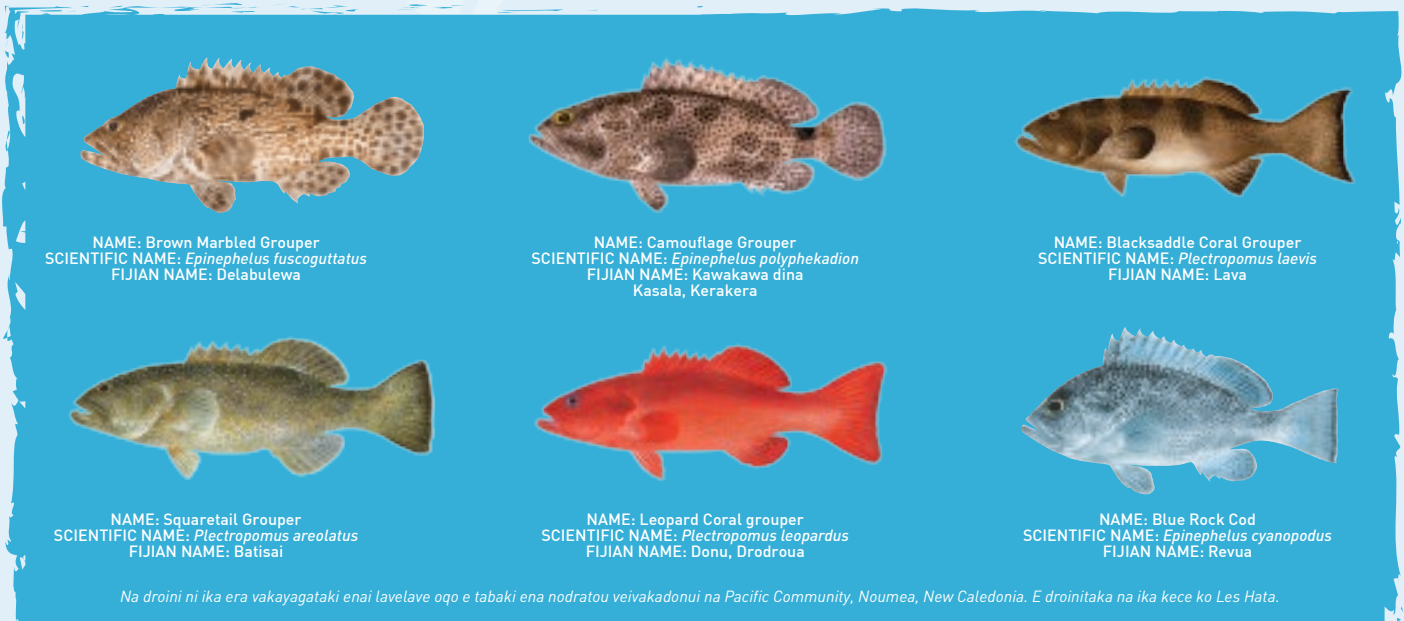

E NA LOMA NI 30 NA YABAKI SA SIVI, E LUTU SOBU E NA 70% NA KATOA NI IKA E RUA OQO E VITI

Na ika cava so e na matavuvale ni Kawakawa kei na Donu e Tabu?

Sa vakatabui na qolivi, volitaki, voli, maroroi kei na vakau ki vanua tani ni kawakawa kei na donu. E ono na kawa ika ni Kawakawa kei na Donu e dau qolivi wasoma ka koto oqo e ra:

Kevaka o na via kila na kena veimataqali kawa kece, ena rawa ni kunei e nai lavelave ni Kawakawa and Donu Fish Buyers Guide kei na kena iyaloalo levu ka a vakarautaki me baleti ira na dauqoli, daunivolivolitaki kei ira na dau vakau ivoli ki vanua tani.

Ena Gauna Cava sa mai Vakalawataki kina na Tabu?

E sa mai vakasavuya oti na Matanitu o Viti ki na United Nations Oceans Conference ena Jiune 2017 na nona i nakinaki me na vakalawataka na kena qolivi, volitaki, voli, maroroi se vakau ki vanua tani na kawakawa kei na donu. Sa qai vakalawataki na vakatatabu ena Jiune 2018 ena kena muri na Offshore Fisheries Management Regulation ni oti na kena mai kacivaki vakawasoma e Viti ena veiyabaki sa oti.

Mo ni kila, ni sa na vakatabui na qolivi, volitaki, voli, maroroi kei na vakau ki vanua tani ni kawakawa kei na donu ena gauna ni vakatatabu mai na Jiune 1 ki nai ka 30 ni Seviteba.

Rawa Vakacava vua na Tabana ni Qoligoli me Vakatabuya na ika Ogo?

E virikotori na lewa ogo ena ruku ni lawa na Regulation 4 of the Offshore Fisheries Management Regulations 2014 (OFMR) ka volai tiko kina ni rawa ki na Minisitiri ni Qoligoli me sogota na kena qolivi na kawa ika se sogota na gauna ni qoli eso e na loma ni yabaki me vakadeitaka na kena tiko na kakana kei na veika me rawa kina na nodra bula na lewe ni vanua kei Viti. E virikotori vakakina ena lawa ogo na nodra totogitaki na lewe ni vanua kei na veibisinisi ka ra voroka na lewa ogo.

Na Balavu ni Tabu?

Era dau vakawa na Kawakawa kei na Donu mai na vula ko Jiune me yacova ni cava na vula ko Seviteba. Na tabu e kovuta na balavu ni gauna mai na 1 Jiune ka yaco ki nai ka 30 ni Seviteba ka yavu ni tabu ogo me rawa ni ra vakawa ka katoa tale mai na noda veicakau. Na tabu e balavu toka ga vakalailai mai na tabu bogi 100 ka da dau cakava na iTaukei ni mai bale e dua na turaga.

E rawa niu qoliva na Kawakawa kei na Donu me ka ni kana?

Sega. Na tabu e kovuti kina na kena qolivi, volitaki, voli, maroroi se vakau ki vanua tani. E taketetaka vakatabakidua na Minisitiri ni Qoligoli na kena qolivi kei na kena volitaki na kawakawa kei na donu ena veivula era dau vakawa kina ka okati ena tabu ogo na veimataqali walewale ni qoli ka kerei vakabibi tiko kina na dauqoli KECE mo ni rokova.

Vakacava kevaka au siwata vakacalaka na Kawakawa kei na Donu?

Mo sereka ka biuta tale e wai, baleta na ika saraga qori e na vakawa ka solia vei iko e levu cake na ika e na veisiga ni mataka.

E sa lutusobu tiko ga na kedra iwiliwili baleta ni ra qoliva tiko na dauqoli e na ganua ni nodra tiko bibi se vakawa e na veivanua e ra dau vakawa kina. Me vaka ni ra kila vinaka na dauqoli na veivanua ni nodra vakawa na ika e rua ogo, e na rawa ni ra sega ni qoliva vakacalaka na ika ogo. Na qoli e na veivanua ni nodra vakawa e na sega kina na vakacalaka ka sa vakatabui matua sara ga.

E tikina bibi me kilai, ni dua na lewenivanua e saga me volitaka na Kawakawa kei na Donu ka qolivi vakacalaka e na veilewaitaki ka tau na nona itotogi vakailavo.

Na cava na Vua ni Tabu ogo? Levu na kakana, levu na ilavo

Na tabu ogo e da na tamusuka kina e levu na kakana e na ibe ni kana kei na ilavo e na noda taga. E bibi me da kila ni ra sa sotava tiko ga mai na dauqoli na gauna dredre ni bula me vaka ni sa drava tiko ga mai na noda vei iqoligoli. E sa balavu cake tiko ga na ganua era tiko kina e wai ka lailai na ika e ra qoliva ka lailai vakakina na ilavo e ra rawata me vakatautauvataki e na veigauna sa oti. Na tabu ogo, e na rawa ni vakatubura na kawa ni ika ogo, ka na vakavuna me ra rawa ilavo vakalevu cake na dauqoli me rawa ni ra qarava vakavinaka kina na nodra vuvale. Ogo na vua ni tabu ogo.

Na usutu ni qoli e Viti e na veisiga ni mataka, sai koya na kena vakadeitaki na katoa ni noda veiqoligoli ka ra rawa ilavo vinaka kina na dauqoli. Me da qoli vakayalomatua, ka kena ibalebale me ra vakawa na Kawakawa kei na Donu e na vei yabaki.

Na Yadravi ni Tabu

E a sa vakavakarau tiko mai na Minisitiri ni Qoligoli me vakavinakataka cake na nodratou veiqaravi me rawa ni valuta na qoli butako e Viti. E sa mai bulia kina na matanitu e dua na minisitiri me vakadeitaka na kena vakayagataki vakayalomatua na noda iqoligoli me rawati kina na bula ni lewenivanua ka taqomaki na ivurevure ni keda kakana. E sa mai tauyavutaka kina na Minisitiri vou ogo e dua na kena tabana vakatokai na Fisheries Management Division me qarava na noda iqoligoli. Ogo me na vakadeitaka tiko na kena katoa ka me rawa talega ni vakavinakataka cake na nodratou yadrava tiko na rokovi ni lawa.

Eratou sega ni cakacaka duadua tiko na Ministiri ni Qoliqoli ena nodratou vakavakarau ni yadravi tabu ni kawakawa kei na donu. Eratou yadrava na noda veimakete ni ika na veimatabose ni koro vakavalagi. Na Tabana ni Ovisa ni Matanitu ena veivuke talega mai na veisiteseni ena noda vanua ena nodra vakadereti ira na lewenivanua kei na nodra yadrava na tabu. Na Tabana ni Vakacavacava kei na Kasitaba ni matanitu ena yadrava na veibisinisi volitaki ika ki valagi, na Mataivalu e Wai ena yadrava na veiqoliqoli.

Na cava meu cakava keu raica e dua e volitaki Kawakawa kei na Donu?

E gadreva na Minisitiri ni Qoliqoli na noda veitokoni kece sara ena kena yadravi na tabu ni Kawakawa kei na Donu. Ena gauna oqo, eratou sa tosoya cake na nodratou yadravyadravi na veimatabose ni koro vakavalagi, na Tabana ni Ovisa, na Tabana ni Vakacavacava, na Kasitaba kei na Mataivalu e Wai. Ia eda rawa ni veivuke kece, wili kina ko ira na dauqoli, dau volitaki ika kei keda na dau kana ika me da vakatetea na nai tukutuku na tabu oqo. Me da solia mada vei ira na galala me ra cakava na ka e dodonu.

Tukutuku ki na Tabana ni Qoliqoli na vanua e volitaki tiko kina, ka qiria na naba ni talevoni e so oqo:

- Tabana ni Qoliqoli e Nausori: **3476587/9966752**
- Tabana ni Qoliqoli e Lami: **3361122/9966745**
- Tabana ni Qoliqoli e Lautoka: **6665899/9966759**
- Tabana ni Qoliqoli e Labasa: **8812833/9966770**

E rawa talega ni tabaka e na itaba na kena volitaki tu na Kawakawa kei na Donu ka tabaka e na i Volamata (Facebook) na www.facebook.com/4fjmovement ka vola kina na vanua e volitaki tiko kina, o koya e volivolitaki ke rawa, kei na gauna cava e na siga ko ya, me rawa ni vakaivolataka na Tabana ni Qoliqoli.

E sa Vakateitei Vakavinaka vei ira na Lewenivanua na iTukutuku ni Tabu Oqo?

E tavoci e na yabaki 2014 na sasaga oqo ka yacana na 4FJ ka tauyavutaka na isoqosoqo na cChange Pacific ka tokona na Tabana ni Qoliqoli, me kaburaka raraba na itukutuku ni sa lutu sobu sara tiko vakatotolo na kedra iwiliwili na Kawakawa kei na Donu. Me tekivu mai na yabaki ko ya, e sa dau vakatetea voli nai tukutuku na isoqosoqo oqo ki na veitabana ni veolaitukutuku, veikoro kei na itikitiko, veimatabose wili kina na veitabana ni matanitu, vei ira na turaga kei na marama veiliutaki vakavanua, ki na lotu, Matobose ni Veikoro Vakavalagi, Tabana ni Ovisa kei ira na dau ni veitokoni ka ra vakatetea yani ki vei ira na nodra veikilai kei na veitokani.

Erau sa vakaitavitaki rau na Minisitiri ni Qoliqoli kei na cChange ena nodra tarai yani na dauqoli, volitaki ika, bisinisi ni ika se o ira na valenikana, otela me ra na vakavakarau ki na vakatatabu.

E sega ni dua tale na vunavunauci ni yaubula e Viti me katoa ka duguca na yalomuni na lewe ni vanua me vaka oqo.

E dua na kena ivakaraitaki sai koya na nomuni bole mai na lewe ni vanua e Viti mo ni tabu e na ika e rua oqo e na veivula ni nodra vakawa. E 20,000 na lewenivanua e ra bolea me ra tabu, wili kina ko ira na dau ni bisinisi, na iLiuliu ni Matanitu ko Josaia Voreqe Bainimarama, na tui ni qito lewe yavitu ko Waisale Serevi, ka vakakina na Max Value kei na Newworld IGA, e rua na kabani ka vakasitua lelevu e na noda vanua.

E na nona vakasokumuni tukutuku na cChange, e raica kina ni ra kila na dauqoli kei na dau volitaki ika na sasaga na 4FJ kei na kena sa lutu tiko ga mai na kawa ni ika na Kawakawa kei na Donu. E kunei e na vakadidike oqo ni 93% ni wiliwili ni lewenivanua e Suva kei Nausori era tokona na tabu vula va(4) oqo.

Ke ko gadreva na ilalakai ni tukutuku ni sasaga oqo, raica e na monalivaliva na www.4fjmovement.org se qiriti na

- Tabana ni Qoliqoli e Nausori: **3476587/9966752**
- Tabana ni Qoliqoli e Lami: **3361122/9966745**
- Tabana ni Qoliqoli e Lautoka: **6665899/9966759**
- Tabana ni Qoliqoli e Labasa: **8812833/9966770**